

TEHNOLOGII MODERNE APLICABILE ÎN PROCESE PENALE VERSUS DREPTURILE FUNDAMENTALE ALE OMULUI

Lilian LUCHIN,
*doctor în drept, conferențiar universitar
al Catedrei „Procedură penală, criminalistică și securitate
informațională” a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI*

Rezumat

În acest articol ne-am propus să analizăm situația de facto în acest domeniu, să punem în evidență importanța și rolul implementării și utilizării tehnologiilor moderne aplicabile în procesele penale. În același timp, am studiat eficiența acestor instrumente cu privire la drepturile fundamentale ale omului. Totodată, am încercat să venim cu unele recomandări în scopul sporirii eficienței privind reglementarea utilizării tehnologiilor în coraport cu respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Cuvinte-cheie: tehnologie modernă, sistem automatizat, proces penal, drepturile fundamentale ale omului.

Summary

In this article we aim to analyze the factual situation in this field, to highlight the importance and role of the implementation and use of modern technologies applicable in criminal proceedings. At the same time, we have studied the effectiveness of these instruments in relation to fundamental human rights. At the same time, we have tried to come up with some recommendations in order to increase the efficiency regarding the regulation of the use of technologies in relation to the observance of fundamental human rights.

Keywords: modern technology, automated system, penal trial, fundamental human rights.

Prin Legea supremă a țării noastre, este declarat că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate [1]. Recunoașterea, respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului este în prezent datoria statului, menită să determine toate direcțiile și formele posibile ale activității sale.

Procesul penal este o sferă de activitate a statului în care drepturile individuale sunt afectate cel mai tangibil. Aici se pot aplica diverse măsuri de constrângere procesual-penale, unde se hotărăște soarta persoanei acuzate de săvârșirea unei infracțiuni. Totodată, în procesul penal, pe lângă persoa-

nele bănuite de comiterea infracțiunilor și interesele victimelor infracțiunilor și ale altor cetățeni sunt afectate în mod semnificativ. Toate au drepturi care trebuie asigurate în mod corespunzător în conformitate cu cerințele moderne.

Necesitatea stringentă de apărare a drepturilor fundamentale impune dezvoltarea problemei asigurării drepturilor persoanei atât în procesul penal în ansamblu, cât și în etapele sale individuale. Evident, cea mai importantă fază a procesului penal unde este acumulat și administrat probatoriul este faza de urmărire penală. Această fază merită o atenție specială, fiindcă, de regulă, aici începe implicarea persoanelor în arealul activităților procesual-penale în diverse calități procesuale. Asigurarea drepturilor acestora în special la etapa inițială a urmăririi penale este una dificilă, deoarece, pe de o parte, este o lipsă de informare mai amplă cu privire la circumstanțele cauzei, pe de altă parte, rezultatele activităților speciale de investigație nu sunt complete și clare.

Formarea unor condiții adecvate pentru persoanele implicate în urmărirea penală presupune nu numai crearea unor garanții noi sau suplimentare ale drepturilor persoanelor care iau parte la aceasta, ci și determinarea structurilor și formelor optime de investigație în ceea ce privește asigurarea drepturilor omului.

Evident, statutul procesual al diferitor participanți la etapa de urmărire penală diferă, fără îndoială, în funcție de interesul lor pentru rezultatul cauzei. În consecință, gradul de asigurare a drepturilor acestora este diferențiat, inclusiv și în aspect procesual. În primul rând, este necesar să se asigure drepturile acestor participanți la procesul penal care au un interes personal în cauză în derularea cu succes a procedurii penale pentru ei, bănuir, învinuit, victimă, partea vătămată și partea civilă.

Cu siguranță, aplicabilitatea tehnologiilor moderne în procesul penal deja nu ne mai surprinde pe nimeni, fiind într-o creștere permanentă. Explicit vorbind, prin „tehnologie”, se înțelege *ansamblul proceselor, metodelor, procedeelelor, operațiilor etc. utilizate în scopul obținerii unui anumit produs* [3]. Fără îndoială, produsul finit realizat prin intermediul acestor tehnologii moderne în activitatea de urmărire penală pot fi diverse date cu privire la cauză care, în consecință, pot servi în calitate de probe.

Ținând cont de acest termen general în activitatea de urmărire penală de cele mai dese ori folosim *tehnologiile bazate pe informație*. Și aici, făcând trimitere la *tehnologia informației* [5], constatăm că este tehnologia necesară pentru prelucrarea (procurarea, procesarea, stocarea, convertirea și transmiterea) informației, în particular prin folosirea computerelor.

Momentan ne aflăm într-o creștere fructuoasă a acestor tehnologii și mai cu seamă cele care se bazează pe inteligența artificială, fiind o componentă indispensabilă a viitorului. Și, mai simplu, aceste tehnologii sunt deja încorporate în telefoanele mobile: ca motoare de căutare pe net, asistență virtuală,

recunoaștere a amprentelor digitale, față, voce etc.

Vorbind la general, toate tehnologiile bazate pe diverse tipuri de informație sunt implementate cu succes în foarte multe domenii ale civilizației actuale. Este ok sau nu? Evident, va depinde de scopurile urmărite, dar nu în ultimul rând de țara unde sunt implementate. Țările unde se implementează asemenea tehnologii trebuie să se bazeze pe transparență, responsabilitate, obiectivitate și, nu în ultimul rând, pe respectarea principiului legalității prin prisma drepturilor fundamentale ale omului. La drept vorbind, aceste principii pot fi respectate doar în țările cu o democrație evolutivă, unde reglementarea tehnologiilor avansate este concentrată pe individ; și, invers, în civilizațiile nedemocratice subiectul nu se regăsește în aceste reglementări unde interesul statului este mai presus ca respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Actualmente, în R. Moldova tehnologiile avansate sunt implementate în diverse sectoare, inclusiv în sectorul justiției. Vorbind de procesul penal, aici indispensabil sunt aplicabile tehnologiile moderne. Aceste tehnologii pot fi grupate în trei grupe: aplicate nemijlocit de organul de urmărire penală, aplicate de către subiecții ce țin de activitatea specială de investigație și cele care sunt aplicate de către instituțiile de expertiză judiciară. Indiferent de tehnologiile aplicate, datoria organului de urmărire penală este respectarea drepturilor fundamentale.

Din prima grupă, adică cele utilizate de organul de urmărire penală se folosesc sisteme având la bază niște algoritmi pentru a prezice infracțiuni, evaluarea riscului de recidivă etc. Finalitatea acestor investigații se realizează într-un act, unde rezultatele obținute se bazează pe acești algoritmi care nu au putere juridică deoarece nu se regăsesc în categoria probelor. Ba mai mult, utilizarea acestor programe de obicei nu sunt dezvăluite persoanelor afectate de rezultatul utilizării lor. Acest lucru îi lasă pe acele persoane într-o poziție în care nu pot contesta acele rezultate. Reieșind din această poziție, atunci putem considera o încălcare a principiului contradictorialității în procesul penal, deoarece se referă la inegalitatea armelor care poate apărea între capacitățile mai avansate pe care organul de urmărire penală le-a avut la dispoziție și resursele limitate pe care le pot avea partea apărării. Un alt aspect ține de anumite riscuri pentru protejarea datelor cu caracter personal, a vieții private, a libertății de exprimare și de informare, a prezumției de nevinovăție și pentru libertatea și securitatea persoanelor.

A doua grupă care este realizată de către subiecții ce țin de activitatea specială de investigație, cum ar fi diverse forme de supraveghere, interceptare, colectarea și analiza datelor etc., aici persistă anumite probleme ce țin de anumite persoane terțe, care nu au vreo oarecare legătură cu cazul examinat. Aceste persoane în imaginile video apar fără să fie bruiate fețele, la interceptări nu sunt bruiate discursurile etc. Dar dacă ne referim la aceste situații, iarăși se bazează pe prelucrarea unor cantități mari de date cu caracter personal, unde este restricționat dreptul la protecția vieții private.

A treia grupă se referă la domeniul expertizei judiciare. Actualmente, de către experții judiciari din cadrul IGP a MAI se folosesc două sisteme automatizate din domeniul dactiloscopiei judiciare AFIS și din domeniul balisticii judiciare POISK. La temelia acestor sisteme automatizate evident că sunt algoritmi care procesează anumite date și vin cu un rezultat. Acest rezultat este total diferit de celelalte grupe, deoarece la bază stă doar aspectul de a ajuta expertul judiciar în realizarea identificărilor în mod cât mai rapid. Acest ajutor cu siguranță este unul tehnic pentru că nemijlocita identificare este realizată de către expertul judiciar, unde ulterior se întocmește un raport de constatare tehnico-științific sau un raport de expertiză judiciară. Mai mult, ambele acte procesuale sunt reglementate de Codul de procedură penală și sunt vizate și în calitate de probe.

La nivel global, există mult mai multe tehnologii avansate, care actualmente sunt folosite, dar unele din ele nu sugerează prea mare încredere, fiind testate insuficient. Dintre aceste tehnologii putem menționa: recunoașterea facială, identificarea vocii și vorbirii, identificarea numărului de înmatriculare al mijloacelor de transport, instrumente de detectare a comportamentului simulat, instrumente de identificare a fraudelor financiare, spălării banilor și finanțării terorismului, supravegherea sonoră (ex., focuri de arme), camere cu capacități de detectare a bătăilor inimii, temperaturii etc., identificarea irisului. Mai mult, prin intermediul programului Orizont 2020, a fost inițiat și testat proiectul „iBorderCtrl” [7] fiind un sistem inteligent de detectare a minciunilor. Acest sistem are menirea să întocmească un profil al călătorului în baza unui interviu automatizat prin cameră web luat călătorului înainte de deplasare. Această tehnologie este bazată pe 38 de microgesturi, fiind testat în Grecia, Ungaria și Letonia.

O altă problemă detectată la nivel global sunt anumite servicii de informații private cum ar fi Clearview AI [6], care este o companie americană de recunoaștere facială, care furnizează software companiilor, autorităților de aplicare a legii, universităților și persoanelor fizice, care are o bază de date cu peste trei miliarde de imagini colectate din sursele online, preponderent de pe rețelele de socializare, evident că ilegal. Mai multe rapoarte au identificat asocierea Clearview AI cu persoane de extremă dreapta datând din 2016 [8].

Un studiu ce ține de identificarea persoanelor după voce demonstrează fiabilitatea acestei tehnologii prin clonarea vocii vorbitorului real. Această tehnologie se numește „Text-To-Speech Synthesis” [2].

Suntem de acord că implicarea tehnologiilor moderne nu numai că vine cu rezultate promițătoare în prevenirea săvârșirii infracțiunilor, creșterea ratei de soluționare a infracțiunilor și îmbunătățirea calității deciziilor, sunt cu siguranță obiective pe care toată lumea le va împărtăși. În ciuda progreselor continue în ceea ce ține de viteza de procesare și capacitatea memoriei calculatoarelor, toate acestea trebuie să fie demne de încredere și să funcționeze doar în favoarea omenirii, să ofere garanție că sunt concepute astfel încât să poată fi întotdeauna stopate de un operator uman. Astăzi, cea mai mare provocare

este rapiditatea dezvoltării acestor programe bazate pe algoritmi, deoarece nu permit o testare în profunzime chiar și de către dezvoltatori.

Dacă e să gândim critic, atunci odată cu implementarea tehnologiilor în justiție, cu siguranță vor fi multe de făcut în evaluarea impactului lor. Directorul Agenției Europene pentru Drepturile Omului, Michael O’Flaherty, a reiterat: „inteligenta artificială nu este infailibilă, este creată de oameni – iar oamenii pot greși. De aceea, oamenii trebuie să știe, atunci când se folosesc inteligența artificială, cum funcționează și cum să conteste deciziile automatizate. Uniunea Europeană trebuie să clarifice aplicarea regulilor existente în cazul inteligenței artificiale. De asemenea, organizațiile trebuie să analizeze în ce mod tehnologiile lor pot afecta drepturile oamenilor atât în dezvoltarea, cât și în utilizarea inteligenței artificiale” [4].

Concluzionând cele relatate, se vede că nu toate tehnologiile la nivel de testare și chiar cele implementate sunt sigure să ne ofere un rezultat real. Pentru a spori eficiența acestor tehnologii și sisteme, și totodată să fie demne de încredere, venim cu unele propuneri: periodic este necesar de a fi testate și eliminate potențiale riscuri asociate utilizării; implementarea unor ghiduri pentru fiecare tehnologie; toată informația stocată să fie în conformitate cu normele legale și să fie securizată, și cel mai important aspect este trasabilitatea probei, unde punctul final totuși îl are omul, adică prin implicarea expertizei judiciare unde la baza ei stă principiul argumentării științifice.

Totodată, aș menționa că oricare ar fi tehnologia modernă, ar fi logic să fie implementată doar în situația când există suficiente garanții ce țin de respectarea drepturilor fundamentale în procesele penale. Cu atât mai mult că Parlamentul European la 6 octombrie 2021 a adoptat rezoluția cu privire la inteligența artificială în dreptul penal și utilizarea sa de către autoritățile polițienești și judiciare în procedurile penale, unde recomandă o transparență în folosirea tehnologiilor și interzicerea bazelor de date private de recunoaștere facială.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1 din 12.08.1994.
2. <https://arxiv.org/pdf/1806.04558.pdf>
3. <https://dexonline.ro/definitie/tehnologie>
4. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-artificial-intelligence-summary_ro.pdf
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Tehnologia_informa%C8%9Biei
6. <https://www.clearview.ai/overview>
7. <https://www.iborderctrl.eu/The-project>
8. O’Brien, Luke. „The Far-Right Helped Create The World’s Most Powerful Facial Recognition Technology”. Huffington Post Australia. Retrieved May 27, 2020.